

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№3/2025

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2025

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Аасланд Е.	философия докторы (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Каранфил Г.	философия докторы (PhD), профессор, Комрат мемлекеттік университеті, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Олдфилд А.	Философия докторы (PhD), профессор, Каролина Университеті Каролина, АҚШ
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 26.09.2025 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Аасланд Е.	доктор философии (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Каранфил Г.	доктор философии (PhD), профессор, Комратский государственный университет, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курысжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Олдфилд А.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Каролины Каролина, США
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 26.09.2025 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute
Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Aasland E.	
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Karanfil G.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Komrat Devlet Univerditesi, Kishinev, Moldova
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhn L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Oldfield A.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Coastal Carolina University Carolina, USA
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
Senmez O.F.	(PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933: e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 26.09.2025 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ / ЯЗЫКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS

АМИРОВА А.Б., БЕЙСЕНБАЙ А.Б., ШЫРЫН Х.	Қазақ, ағылшын тілдеріндегі «халық» ұғымының мақал-мәтелдердегі көрінісі	7
КАСПИХАН Б.К., СӘРСЕНБАЙ Ж.А., ИГИЛИКОВА С.И.	Тоныкөк ескерткішінің графикалық және орфографиялық ерекшеліктері	19
КОПБАЕВА Ж.Т., АБДИРАСИЛОВА Г.Қ., БЕКЕНОВА Г.Ш.	Түркі ескерткіштері тіліндегі есімдіктер мен қазіргі түркі тілдеріндегі параллельдер: көне жұрнақтар негізінде	31
ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ Ш., ӘЛІМБЕК Г.	Әлихан Бөкейхан еңбектеріндегі мақал-мәтел қолданысы	43
МЫРЗАБАЕВА Б.Д., АЛКЕБАЕВА Д.А., БАЕШОВА Б.Ш.	Қазіргі тіл біліміндегі «тіл» және «сөз» ұғымдарының арақатынасы, сөздің прагматикалық мәні	64
НУСУПОВА А.Ж., ТОҚТЫБАЕВА Ж., ҚҰРМАНБЕКОВА З.Р.	Қазақ тіліндегі гибрид сөздер: жасалуы және қолданысы	78
ӨМІРБЕКОВА Ж.Қ.	Этномәдени компоненттің тіл мен мәдениет сабақтастығындағы орны	88
РАМАЗАНОВ Т.Б., СОЛТАНБЕКОВА А.Ә., ШОРТАНБАЕВ Ш.А.	Мектеп оқулықтары терминдерінің тілдік ерекшелігі («Құқық негіздері» пәні мысалында)	99

ӘДЕБИЕТТАНУ / ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ / LITERATURE STUDIES

АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә.	Есенғали Раушановтың «1932 жыл. Қазақстан» өлеңінде аштық зұлматының бейнеленуі	117
AMANKULOVA L.A., ZHAIKGASBAYEVA K.B.	Manifestations of national mentality in contemporary kazakh poetry	126
BAILIYEVA U.B., DADEBAEV ZH., DAUTOVA B.D.	The degree of equivalence in translating the concept of “qairat” (willpower) in A. Kunanbayev’s works	134
БАЙТУРИНА У.К., ШОМАНОВА Г.К.	Американский текст Ф. Достоевского. Идея и сюжет как открытия реализма	147

КЕМЕҢГЕР Қ.Р., ЖҰМАҒҰЛ С.Б.	Мағжан Жұмабайұлының «Ертегі» поэмасы: тарихи және көркемдік шындық	155
ҚАБЫЛОВ Ә.Д., ҚАМАРОВА Н.С., ШОҚАЙ М.Т.	Әбіш Кекілбайұлы – публицист	164
МӘДІБАЕВА Қ.Қ., МАҒАЗБЕКОВ Н.Ж., РАХМАНОВА Н.М.	Абайдың ақындық кітапханасы: ортағасырлық түркі поэзиясы дәстүрі	177
ТОҚТАР Г.М.	Тәуелсіздік идеясы алаш қаламгерлерінің басым бағыты	187

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ /
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ /
METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

BAZARBЕКОВА D.M., ADILOVA ZH.K., SAMSENOVA G.S.	Application of precedent texts in russian language lessons	198
BEISENBAYEVA L.ZH.	Assessing students' oral proficiency in cooperative learning (cefr framework)	209
КҮЗЕМБЕКОВА Ж.Ж., ДЕМЕСИНОВА Ж.О.	Айтылым субтестілерінің құрылымы мен бағалау жүйесі	217

А.Б. АМИРОВА¹

*А.Б. БЕЙСЕНБАЙ²

Х. ШЫРЫН³

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан^{1,2}

Еге университеті, Измир, Түркия³

(e-mail: aika210683@mail.ru¹, ardak_beisenbay@enu.kz², hatice.sirin@ege.edu.tr³)

ҚАЗАҚ, АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ «ХАЛЫҚ» ҰҒЫМЫНЫҢ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДЕГІ КӨРІНІСІ

Аңдатпа. Мақалада қазақ және ағылшын тілдеріндегі «халық» ұғымының мақал-мәтелдердегі көрінісі талданады. Екі халықтың дүниетанымы мен рухани құндылықтары мақал-мәтелдерде қалай бейнеленетіні салғастырмалы түрде қарастырылады. Зерттеу барысында «халық» ұғымының ұжымдық бірлік, әділдік, рухани күш және мәдени мұра ретіндегі рөлі анықталады. Қазақ мақал-мәтелдері халықтың ұжымдық санасын, ортақ құндылықтарын дәріптесе, ағылшын мақал-мәтелдері жеке тұлға мен қоғамның өзара байланысына негізделген. Зерттеу барысында салғастырмалы талдау, сипаттамалы әдіс, мәнмәтіндік талдау, этнолингвистикалық талдау тәсілдері қолданылды. Қазақ және ағылшын мақал-мәтелдерінде халықтың бірлігі, билікке деген көзқарасы, әділдік пен еңбекке қатысты ұстанымдары салғастырмалы түрде талданды. Нәтижесінде екі халықтың тарихи-мәдени ерекшеліктеріне байланысты мақал-мәтелдердің мазмұндық айырмашылықтары анықталды.

Зерттеу нәтижелері мәдениетаралық зерттеулерге, тіл үйрету әдістемесіне, этнолингвистика, әлеуметтану салаларына практикалық негіз бола алады. Бұл зерттеу қазақ және ағылшын тілдерінің паремиологиялық қорындағы «халық» ұғымының лингвомәдени ерекшеліктерін анықтауға, олардың құрылымдық, семантикалық және прагматикалық сипаттарын ашуға бағытталған.

Түйін сөздер: паремиология, лингвомәдениеттану, халық ұғымы, салғастырмалы талдау, мақал-мәтел.

Кіріспе. Мақал-мәтелдер – халықтың өмір тәжірибесін, дүниетанымын, рухани құндылықтарын жинақтаған тілдік бірліктердің бірі. Мақал-мәтелдер ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық сананың көрінісі ретінде халықтың әлеуметтік-мәдени ұстанымдарын бейнелейді. Әсіресе «халық» ұғымы мақал-мәтелдерде қоғам құрылымы, билік пен әділдік, бірлік пен ынтымақ, еңбек пен даналық секілді негізгі категориялар арқылы көрініс табады. Жаһандану дәуірінде мәдениеттер мен тілдер арасындағы өзара түсіністікті дамытуда мақал-мәтелдерді зерттеудің маңыздылығы арта түсуде. Тіл мен мәдениет өзара тығыз байланыста болғандықтан, әр ұлттың дүниетанымы оның тілдік бірліктерінде, соның ішінде мақал-мәтелдерінде айқын көрінеді. Қазақ және ағылшын мақал-мәтелдеріндегі «халық» ұғымының көрінісін зерттеу екі түрлі мәдениеттің дүниетанымдық негіздерін салғастыру арқылы олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеу барысында қазақ және ағылшын мақал-мәтелдерінде «халық» ұғымының қандай рөл атқаратыны, оның қоғамдағы орны, билікке, әділдікке, бірлік пен еңбекке қатысты мағыналық ерекшеліктері анықталады. Бұл мақал-мәтелдердің семантикалық,

құрылымдық және прагматикалық сипаттарын зерттеу арқылы халықтың дүниетанымдық ерекшеліктерін айқындалады.

Зерттеудің мақсаты – қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдер арқылы «халық» ұғымының ерекшеліктерін анықтап, олардың ұжымдық сана мен рухани құндылықтарды бейнелеудегі рөлін талдау. Осы мақсатқа жету үшін зерттеуде салғастырмалы талдау, сипаттамалы әдіс, мәнмәтіндік талдау тәсілдері қолданылды. Зерттеудің өзектілігі – халық даналығын сақтаған мақал-мәтелдер тек тарихи мұра ғана емес, сонымен қатар ұлттық сана мен құндылықтарды жеткізуші құрал ретінде мәдениетаралық зерттеулерде, тіл үйрету әдістемесінде және этнолингвистикада маңызды орын алатынында. Сонымен қатар бұл зерттеу ұлттық құндылықтарды насихаттауға бағытталған мәдени жобаларға да негіз бола алады.

Мақал-мәтелдерхалықданалығыменшешімдерінің,таңдауларыменқұндылықтарының үлгісі ретінде тіл білімінің ерекше зерттеу нысанына айналған. Лингвистикалық тұрғыдан олар фразеология аясында қарастырылып, кейін тіл біліміндегі жаңа бағыттардың дамуына байланысты паремиология саласында қарастырыла бастады. Бұл саладағы зерттеулердің негізгі мақсаты – мақал-мәтелдердің құрылымдық, семантикалық, прагматикалық ерекшеліктерін анықтап, олардың қоғамдағы, мәдениеттегі және қарым-қатынастағы қызметін зерделеу.

Қазақ паремиологиясы Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Байтұрсынұлы, М. Әуезов, С. Сейфуллин, М. Ғабдуллин, Ә. Қоңыратбаев, Р. Бердібай т.б. ғалымдардың еңбектерінен бастау алады. Ал мақал-мәтелдердің тіл білімінде зерттелуі ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап қарқын алды. Бұл бағыттағы көлемді еңбектердің бірі – М. Әлімбаевтың «Өрнекті сөз – ортақ қазына» атты еңбегі. Бұл зерттеуде автор мақал-мәтелдердің мағыналық құрылымына, олардың халық даналығы мен тәжірибесін бейнелеудегі ерекшеліктеріне тоқталады [1]. Р. Сәрсенбаев «Қазақ мақал-мәтелдерінің лексика-семантикалық ерекшеліктері» атты диссертациясында мақал-мәтелдердің құрылымы мен олардың семантикалық өрісін сипаттайды [2]. Ә. Қайдар «Халық даналығы» еңбегінде мақал-мәтелдердің этнолингвистикалық сипатын қарастырып, олардың ұлттық мәдениеттегі орнын анықтайды [3]. Ж. Исаева «Дүниенің паремиологиялық бейнесі» зерттеуінде мақал-мәтелдерді әлемнің тілдік бейнесімен байланыстыра қарастырса [4], Б. Динаева «Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдердің танымдық-прагматикалық аспектісі» атты еңбегінде олардың прагматикалық қолданысына назар аударады [5]. Сонымен қатар Ш. Қарсыбекова мақал-мәтелдерді этнолингвистикалық тұрғыдан зерттеп, олардың ұлттық дүниетаным мен тілдік бірліктер жүйесіндегі рөлін қарастырды [6].

Әдістеме және зерттеу әдістері. Әлемдік лингвистикада мақал-мәтелдерге қатысты зерттеулер де кеңінен жүргізілуде. Мақал-мәтелдерді прагматика, стилистика, когнитивті лингвистика тұрғысынан зерттеу қазіргі заманғы тіл білімінде маңызды орын алады. Ж. Вида өз зерттеулерінде мақал-мәтелдердің прагматикалық ерекшеліктерін қарастырса [7], Г. Нахбергер (2002) мақал-мәтелдердің сөйлеу әрекетін түзудегі рөлін талдайды [8]. М. Эйкелмен (2007) мақал-мәтелдердің саяси пікірлер мен халықтық стереотиптерді қалыптастырудағы орнын зерттейді [9], Бургер (2010) мақал-мәтелдердің әлеуметтік қызметі мен мәдени құндылықтарды бейнелеудегі рөлін қарастырады [10]. Ағылшын тіл білімінде мақал-мәтелдер көбіне олардың прагматикалық, стильдік, қоғамдық-мәдени, когнитивтік ерекшеліктерін сипаттау тұрғысынан зерттеледі. Мақал-мәтелдердің прагматикалық қызметі олардың коммуникациядағы орнын, қолданылу ерекшеліктерін анықтауға бағытталған. Сондай-ақ ағылшын мақал-мәтелдері ұлттық таным мен мәдениеттің көрінісі ретінде қарастырылып, олардың халықтың өмір сүру салты мен ойлау жүйесін бейнелеудегі маңыздылығы талданады.

Қазақ және ағылшын паремиологиясын салғастырмалы зерттеулерде мақал-мәтелдердің құрылымдық, мағыналық, прагматикалық және этнолингвистикалық ерекшеліктері қарастырылады. Бұл бағытта мақал-мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын, олардың ұлттық ерекшеліктерін анықтау маңызды рөл атқарады.

Мысалы, қазақ мақал-мәтелдері көбіне табиғатпен, көшпелі өмір салтымен байланысты болса, ағылшын мақал-мәтелдері индустриалды қоғам мен урбанизацияның ықпалымен қалыптасқан.

Зерттеуде қазақ және ағылшын мақал-мәтелдеріндегі «халық» ұғымының ерекшеліктері қарастырылды. Зерттеу барысында салғастырмалы талдау, сипаттамалы әдіс, мәнмәтіндік талдау, этнолингвистикалық талдау тәсілдері қолданылды. **Салғастырмалы талдау әдісі** қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдердегі «халық» ұғымының мазмұндық және құрылымдық ерекшеліктерін салыстыру үшін қолданылды. **Сипаттамалы әдіс** мақал-мәтелдердің мағыналық ерекшеліктерін анықтау және олардың лингвомәдени мәнін ашу мақсатында пайдаланылды. **Мәнмәтіндік талдау тәсілі** мақал-мәтелдердің қолданылу ерекшеліктерін қарастыру және олардың мағыналық реңктерін анықтау үшін жүргізілді. **Этнолингвистикалық тәсіл** қазақ және ағылшын халықтарының дүниетанымын мақал-мәтелдер арқылы салыстыру үшін пайдаланылды. Зерттеудің материалдары ретінде қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдер корпусы пайдаланылды. Зерттеу нәтижелері қазақ және ағылшын халықтарының мәдени құндылықтарын салыстыра отырып, «халық» ұғымының ерекшеліктерін айқындауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар зерттеу нәтижелерін мәдениетаралық қарым-қатынастарды зерттеуде, тіл үйрету әдістемесінде қолдануға болады.

Талқылау мен бақылау. Мақал-мәтелдер ойлаудың тарихи үлгісі бола отырып, халық тәжірибесінің сөз нұсқасын құрайды. Яғни белгілі бір қоғамдық орта мен биліктің қарамағында, бір аймақта өмір сүрген әлеуметтік топтың түрлі шешімдерінің сөзге айналуы немесе тілде сақталуы мақал-мәтелдердің қалыптасуына алып келеді. Сонда мақал-мәтелдер – түрлі таптаурындар мен үнемі қайталанып отыратын дәстүрлі түсініктердің жиыны. Халықтық пікірге айналмаған сөз мақал бола алмайды. Өйткені мақал тек сөйлеуде өмір сүреді және онда ғасырлық тәжірибеге негізделген ойлардың көрінісі жинақталады [11, 211]. Мақал-мәтелдерді тудырушы халық болғандықтан, ондағы жинақталған ой-пікірлер қоғамдық өмірмен тікелей байланысты. Қазақ, ағылшын тілдерінде қалыптасқан мақал-мәтелдерде адам, қоғам, әлеумет тақырыптары басты тақырыптардың бірі саналады. Өйткені адам жеке дара өмір сүре алмайды. Белгілі бір топтың, қоғамның арасында өмір сүргендіктен, сондағы көрген-білгені, түйгені мен түйсінгені мақалға айналдырады. Сондықтан қазақ, ағылшын паремиологиясында «халық»/«people (nation)» ұғымы маңызды орын алады.

«Халық» ұғымының қазақ, ағылшын тілдеріндегі түсіндірмесіне назар салайық. Халық – белгілі бір елді, мемлекетті мекендейтін адамдардың жалпы жиыны. Ел-жұрт, көпшілік, бұқара [12, 885]. People. All the men, women, and children who live in a particular country, or who have the same culture or language (белгілі бір елде тұратын немесе мәдениеті, тілі бірдей ерлер, әйелдер және балалар тобы) [13]. Nation. A country, especially when thought of as a large group of people living in one are with their own government, language, traditions, etc (үкіметі, тілі, дәстүрі бір, бір аймақта тұратын адамдар тобы) [13]. Ағылшын тіліндегі «people» лексемасы «адам» сөзінің көпше түрінде келіп, көпшілік, қауым деген мағынаға саяды. Ал «nation» сөзін қазақ тілінде «ұлт» сөзімен баламалау үдерісі бар. Алайда бұл сөздің берілген анықтамасына сәйкес қазақ тіліндегі «ұлт» сөзімен тең түспейтіні көрінеді. Қазақ қоғамында «ұлт» сөзі «этнос» сөзінің бір баламасы ретінде қолданылады. Сонда ағылшындар үшін «nation» сөзі белгілі бір жүйеде, басқаруда, аймақта өмір сүретін әлеуметтік органы құрайды. Д. Қалиев, А. Вентсель ұлт құрылымының XIX ғасырдан бастау алып, бүгінгі күнге дейін жалғасып келе жатқандығын айта отырып, Геллнердің пікірін келтіреді: «Екі адам бір-бірінің бір ұлтқа жататынын мойындаған жағдайда ғана олар бір ұлтқа жатады. Басқаша айтқанда, ұлтты адам құрайды. Ұлт – адам сенімдері мен құндылықтарының жемісі» [14, 105]. Демек ұлт болу үшін бір қоғамдық құрылыс мүшелері ортақ құндылықтар мен ортақ мәдениетке бірігуі керек. Бір мемлекет ортақ құндылыққа біріккенде ондағы халық (этностына қарамай) ұлт құрайды. Сонда біздің ұлт ұғымымыз бен ағылшын тіліндегі ұлт ұғымының арасында айырмашылық бар. Бұл мақал-мәтелдерден

де анық көрінеді. Өйткені ағылшын тілінде бір мемлекетте өмір сүретін адамдар тобы «nation» лексемасымен беріледі.

Қазақ тіліндегі «халық» ұғымы түрлі лексемалар арқылы беріледі. Мысалы, ел, жұрт, халық, бұқара, қараша, қауым, көпшілік т.б. Ал ағылшын тіліндегі «nation» сөзі people, race, folk т.б. лексемаларымен мазмұндас келеді. **Қазақ тіліндегі «халық» сөзі көбіне этникалық-мәдени, тарихи тұрғыдан қолданылса, ағылшын тіліндегі «nation» сөзі көбіне саяси және мемлекеттік құрылыммен байланысты қолданылады. Қазақ, ағылшын тілдеріндегі «халық» ұғымына қатысты мақал-мәтелдерді талдай отырып, оларды мағыналық топтарға бөлдік: халық билік пен әділдік өлшемі ретінде; халық бірлігі елдің күші ретінде; халық ұжымдық даналықтың иесі ретінде; ұжымдық еңбек елдің өркендеуінің негізі ретінде. Төменде әр топқа жеке-жеке тоқталып өтеміз.**

Халық билік пен әділдік өлшемі ретінде. Бұл топтағы мақал-мәтелдер халықтың биліктің қайнар көзі екенін және әділдіктің негізі халықтың пікіріне тәуелді екенін көрсетеді. Қазақ және ағылшын мақал-мәтелдері халықтың рөлі мен биліктің заңдылығын анықтауда ұқсас ұстанымдарды көрсетеді. Екі мәдениетте де халықтың пікірі мен шешімі әділдік пен мемлекеттің болашағын анықтайтын негізгі фактор ретінде саналады.

1-кесте. Халық билік пен әділдік өлшемі ретінде

Қазақ тілінде	Ағылшын тілінде	Лингвомәдени мәні
Халық сөзі – қаһарлы.	The voice of the people is the voice of God.	Екі мәдениетте де халықтың пікірі ақиқаттың өлшемі ретінде көрінеді. Бұл демократиялық және әділетті қоғам ұстанымдарын көрсетеді.
Халық ұйғарса, хан түйесін сояр.	What is right for the people, is right for the nation.	Халықтың қалауы заңнан да биік деген идеяны білдіреді. Қазақ тілінде ханға бағыныштылық айқын болса, ағылшын тілінде халықтың ұжымдық құқығы басымрақ.
Хан – қарақшы, халық – сарапшы.	A crown does not make a king, the people do.	Биліктің заңдылығын тек халық анықтайды деген тұжырымды білдіреді.
Халық – кеуде, патша – бас.	The people make the nation, not the land.	Мемлекеттің басты күші – халық, билеуші тек басқарады.

Жоғарыдағы кестеден байқағанымыздай, қазақ мақал-мәтелдерінде хан мен халықтың арақатынасы нақты көрінеді. Ал ағылшын тіліндегі мақал-мәтелдер демократиялық принциптерге сүйенеді. Қазақ мақал-мәтелдерінде «халық» сөзі көбіне «хан» (билеуші) сөзімен қатар қолданылып, екі ұғымның қарама-қарсы мәнде тұратынын көрсетеді. Мысалы, *Хан – қарақшы, халық – сарапшы; Халық – кеуде, патша – бас*. Бұл мақал-мәтелдерде «хан» және «патша» сөздері билеушіні білдірсе, «халық» мемлекеттің негізгі тірегі ретінде сипатталады. Сонымен қатар «сарапшы» (бағалаушы, шешім қабылдаушы) және «кеуде» (тұлға, дененің негізгі бөлігі) сөздері халықтың маңыздылығын көрсетеді. Ағылшын мақал-мәтелдерінде «voice» (дауыс) және «people» (халық) сөздері басты мағынаға ие. Ағылшын тілінде халықтың билікке әсері олардың «даусы» арқылы беріледі, ал қазақ мақал-мәтелдерінде халықтың әрекеті мен шешімі маңызды рөл атқарады. Қазақ мақалдары іс-әрекетке бағытталған («хан түйесін сояр» – нақты әрекет), ал ағылшын тіліндегі мақалдар көбіне жалпы ережелер мен философиялық тұжырымдарға негізделген. Екі тілде де халық биліктің көзі ретінде қарастырылады. Қазақ тілінде «халық – сарапшы», ал ағылшын тілінде «*people make the nation*» деген ой айтылады. Демократиялық құндылықтар екі тілдегі мақал-мәтелдерде де көрініс табады. Қазақ мақалдарында ханның жеке тұлға ретінде сипатталуы айқын (*хан түйесін сояр*), ал ағылшын тілінде билеуші көбіне абстрактілі билік символы ретінде беріледі (*A crown does not make a king*).

Халық бірлігі елдің күші ретінде. Бұл топтағы мақал-мәтелдер халықтың бірлігі мен ынтымағының маңыздылығын көрсетеді. Халықтың бірлігі мен ынтымағы кез келген мемлекеттің тұрақтылығы мен өркендеуінің негізгі факторы саналады. Бұл ұғым қазақ және

ағылшын халықтарының даналық сөздерінде айқын көрініс тапқан. Әр ұлттың мәдениеті мен тарихи тәжірибесі мақал-мәтелдер арқылы беріледі, сондықтан оларды салыстыра, салғастыра талдау арқылы халықтың құндылықтары мен дүниетанымын түсінуге болады.

2-кесте. Халық бірлігі елдің күші ретінде

Қазақ тілінде	Ағылшын тілінде	Лингвомәдени мәні
Бірлік бар жерде тірлік бар.	United we stand, divided we fall.	Екі тілде де ұлттың бірлігі елдің тұрақтылығын қамтамасыз ететінін көрсетеді.
Халық бірлігімен күшті.	Strength lies in numbers.	Көпшілік топтың бірлігі күш беретіні туралы идеяны білдіреді.
Жақсыны халық мақтар, жаманды халық даттар.	The people united will never be defeated.	Халық біріксе, жеңілмейтінін көрсетеді.

Кестеде көрсетілгендей, қазақ мақал-мәтелдерінде «бірлік» ұғымы халықтың ұжымдық күші мен елдің тұрақтылығының негізі ретінде сипатталады. Бұл ұғым көбіне «халық» сөзімен байланысып, бірліктің маңыздылығын көрсетеді. Мұндай мақал-мәтелдерде «бірлік» (ынтымақ, тұтастық) және «халық» (қауым, ел) ұғымдары негізгі мағыналық орталық саналады. Ағылшын мақал-мәтелдерінде «united» (біріккен), «strength» (күш), «people» (халық) сөздері басты мағынаға ие. Бұл лексемалар қазақ тіліндегі «бірлік», «күш», «халық» ұғымдарымен мағыналас келеді. Сонымен қатар ағылшын мақалдарында халықтың бірлігі жеңіске жетудің басты шарты ретінде қарастырылады. «*Бірлік бар жерде тірлік бар*» мақалында шартты мағына бар. Яғни бұл даналық сөзде бірлік болған жағдайда ғана өмір сүру мүмкін деген ой жеткізіледі. Ал ағылшын тіліндегі «*United we stand, divided we fall*» мақалында «united» (біріксек) және «divided» (бөлінсек) сөздері қарама-қарсы мағынада қолданылып, антонимдік байланыс жасайды. Қазақ мақалында нақтылық басым болса, ағылшын мақалында салыстырмалы құрылым жиі кездеседі. «*Strength lies in numbers*» мақалында «in numbers» (көпшілікте, санда) тіркесі арқылы бірліктің артықшылығы айқындалады.

Екі тілде де халықтың ұжымдық күші ерекше рөл атқарады. Мемлекеттің тұрақтылығы халықтың бірлігіне тікелей байланысты деген түсінік беріледі. Бұл ұқсастықтар халықтардың тарихи тәжірибесінің ұқсас екенін және олардың қоғамдағы татулық пен ынтымақты жоғары бағалайтынын көрсетеді.

Қазақ мақал-мәтелдерінде халықтың бірлігі тіршілік пен өмір сүрудің негізгі шарты ретінде қарастырылады (*Бірлік бар жерде тірлік бар*), ал ағылшын тіліндегі мақалдарда бірлік күш пен жеңістің кепілі ретінде көрсетіледі (*The people united will never be defeated*). Қазақ мақалдары нақты өмірлік жағдайларды сипаттауға бағытталған (мысалы, тіршілік, халықтың іс-әрекеті), ал ағылшын мақалдары жалпы қағидаларды білдіреді. Қазақ тілінде халық бірлігі табиғи қасиет ретінде қарастырылса, ағылшын тілінде бұл мақсатты түрде қол жеткізілетін әрекет ретінде сипатталады. Қазақ халқының көшпелі мәдениетінде бірліктің маңыздылығы өмір сүру мен тіршілік ету қажеттілігіне негізделсе, ағылшын мәдениетінде бірлік әлеуметтік-саяси күш ретінде сипатталады.

Халық ұжымдық даналықтың иесі ретінде. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдерде халық даналығы мен көпшілік пікірінің маңыздылығы туралы түсінік кеңінен таралған. Қазақ және ағылшын мақал-мәтелдерінде халық даналығының маңыздылығы айқын көрініс табады.

3-кесте. Халық ұжымдық даналық иесі ретінде

Қазақ тілінде	Ағылшын тілінде	Лингвомәдени мәні
Халық – қапысыз сыншы.	The wisdom of the crowd is greater than the wisdom of one.	Ұжымдық ақыл бір адамның ақылынан жоғары деген идеяны көрсетеді.
Қанша білгіш десе де, халық сүймес арсызды.	Wisdom is in the crowd.	Көпшілік даналықтың қайнар көзі деген түсінікті білдіреді.

Қазақ мақал-мәтелдерінде халықтың даналығы ұжымдық тәжірибеге негізделетіні айқын көрінеді. Кестеде берілген мақалдар-мәтелдердегі «қапысыз» (қателеспейтін, әділ), «сыншы» (бағалаушы), «білгіш» (ақылды адам) және «арсыз» (ұятсыз, әдепсіз) сөздері халықтың сыншылдығы мен әділ бағасын көрсетеді. Қазақ танымында халықтың пікірі ең жоғарғы моральдық өлшем ретінде қарастырылады. Ағылшын мақалдарында «wisdom» (даналық), «crowd» (көпшілік) және «greater» (жоғарырақ, артық) сөздері арқылы халықтың ұжымдық пікірі мен тәжірибесінің бір адамның ақылынан күштірек идеясы көрініс табады. Бұл тұжырым қазақ мақалдарындағы халықтың әділ сыншысы ретіндегі рөлін еске түсіреді.

Лингвомәдени жағынан алғанда екі тілде де халықтың пікірі жеке адамның ақылынан жоғары қойылады. Қазақ мақалдарында халықтың пікірі тек даналық көзі ғана емес, сонымен бірге моральдық-этикалық өлшем ретінде де көрініс табады. Әлеуметтік және моральдық құндылықтар екі мәдениетте де халықтың пікірі арқылы анықталады. Қазақ мақал-мәтелдерінде халықтың даналығы тек теориялық емес, сонымен қатар моральдық тұрғыдан бағаланатын өлшем болып саналады. Мысалы, «халық сүймес арсызды» мақалында халықтың әділеттілігі мен моральдық құндылықтары көрінеді. Ал ағылшын мақал-мәтелдерінде бұл аспект айқын көрінбейді, олар тек ақыл мен тәжірибеге сүйенеді. Қазақ тіліндегі мақалдар көбіне этикалық нормаларды қалыптастырады, ал ағылшын тілінде олар өмірлік тәжірибеге негізделеді. Қазақ мақал-мәтелдерінде халықтың пікірі жеке тұлғаның әлеуметтік қабылдануы үшін шешуші фактор ретінде қарастырылады. Ал ағылшын паремиологиясында халықтың пікірі тек ұжымдық даналық тұрғысынан қарастырылады.

Ұжымдық еңбек елдің өркендеуінің негізі ретінде. Қазақ және ағылшын халықтарының даналық сөздерінде ұжымдық еңбектің және қоғамның бірлігі мен ынтымақтастығының маңыздылығы ерекше атап өтіледі. Екі мәдениетте де жеке адамның жетістігі мен қоғамның табысы бірлескен еңбек пен ортақ жауапкершіліктің нәтижесі ретінде қарастырылады.

4-кесте. Ұжымдық еңбек елдің өркендеуінің негізі ретінде

Қазақ тілінде	Ағылшын тілінде	Лингвомәдени мәні
Көп түкірсе – көл болады.	Many hands make light work.	Ұжымдық еңбек үлкен жетістікке жетелейтіні көрсетілген.
Ауыл болсаң, қауым бол.	It takes a village to raise a child.	Қоғамдастықтың бірлескен жауапкершілігі маңызды екені айтылады.

Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдерде ұжымдық еңбектің құндылығы бейнелі әрі нақтылы түрде сипатталады. Кестедегі мақал-мәтелдерде «көп» (ұжым, көпшілік), «түкірсе» (әрекет ету), «көл» (нәтиже) және «ауыл» (қоғам, қауымдастық) сөздері «халық» семантикалық өрісінің негізін құрайды. Ағылшын мақал-мәтелдерінде «many hands» (көп қол), «village» (ауыл), «raise a child» (баланы тәрбиелеу) сөздері арқылы ұжымдық жұмыстың жауапкершіліктің және қоғам рөлінің маңыздылығы көрсетіледі.

Қазақ және ағылшын мәдениеттерінде ұжымдық еңбек пен қоғамның ынтымақтастығы үлкен жетістіктерге жетудің маңызды шарты ретінде қарастырылады. Екі тілдегі мақал-

мәтелдер де көпшіліктің бірлескен жұмысы арқылы жеке адамның немесе қоғамның табысқа жететінін көрсетеді. Қоғамдағы тәрбие мен ортақ жауапкершілік қазақ және ағылшын паремияларында ұқсас мағынада сипатталған. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдер метафоралық құрылымдарға (тамшылардың көлге айналуы) көбірек сүйенеді, ал ағылшын тілінде нақты әрекетке негізделген құрылымдар қолданылады (Many hands make light work).

Қазақ паремиялары қауымдастықтың біртұтастығын көрсету үшін шартты құрылымдар мен себеп-салдар байланыстарын пайдаланады (Ауыл болсаң, қауым бол), ал ағылшын мақал-мәтелдерінде «it takes» сияқты құрылымдар арқылы қажеттілік баса айтылады (It takes a village to raise a child). Бұл мақал-мәтелдер қазақ мәдениетінің табиғатпен тығыз байланысын және ұжымдық еңбектің табиғи үдерістермен теңестірілуін көрсетеді, ал ағылшын мәдениетінде қоғамның функционалды рөліне баса назар аударылады.

Халық және билік арасындағы қарым-қатынас. Қоғамның тұрақтылығы мен дамуы көбіне билік пен халықтың қарым-қатынасына байланысты. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдерде халық пен басшы арасындағы өзара байланыс және олардың ел болашағына тигізетін әсері айқын көрініс табады. Екі мәдениет те басшының әділдігі мен халықтың жағдайының мемлекеттің күш-қуаты үшін шешуші фактор екенін ерекше атап өтеді.

5-кесте. Халық пен биліктің қарым-қатынасы

Қазақ тілінде	Ағылшын тілінде	Лингвомәдени мәні
Ханды Құдай ұрайын десе, қарашысымен қас болар.	One rotten apple spoils the whole barrel.	Жаман басшы халықты бүлдіреді деген идеяны білдіреді.
Патша залым болса, жұрт тозады, патша ғалым болса, жұрт озады.	A nation's strength is in its people.	Мемлекеттің күші – халықтың жағдайына байланысты.

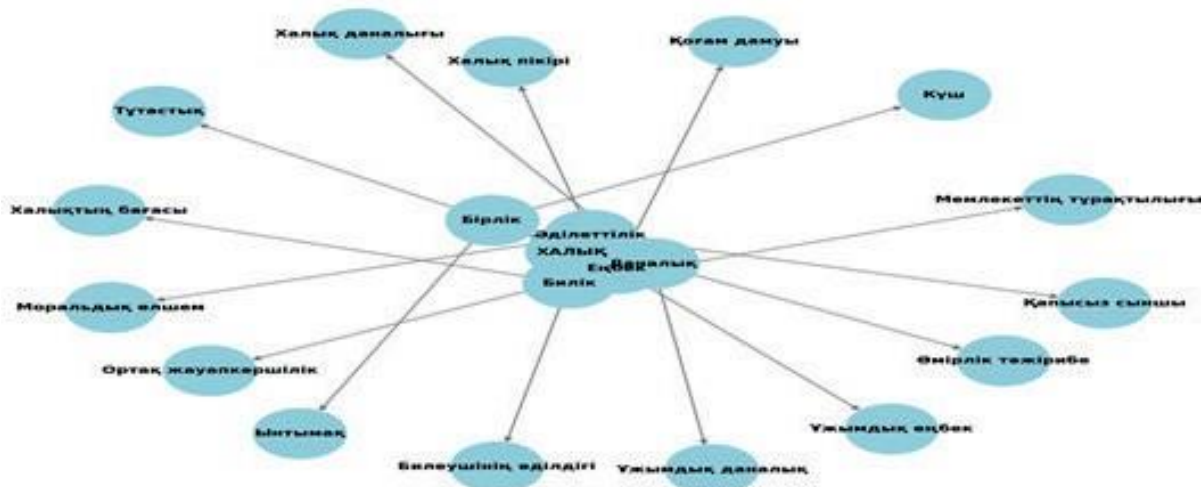
Жоғарыда берілген кестеден байқағанымыздай, қазақ мақал-мәтелдерінде хан мен халық бинарлы оппозиция ретінде «хан» (билеуші), «Құдай» (жоғары күш), «қараша» (қарапайым халық), «патша» (билеуші), «жұрт» (ел, халық) лексемалары арқылы беріледі. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдер билеушінің әділетсіздігі халықтың күйреуіне әкелетінін және әділ басшы мемлекеттің өркендеуін қамтамасыз ететінін көрсетеді. Ағылшын мақалдарында «rotten apple» (шіріген алма) және «barrel» (бөшке) арқылы басшының теріс қасиеті бүкіл қоғамға зиян тигізетінін білдіретін метафора қолданылған. Ал «nation's strength» (ұлттың күші) және «people» (халық) сөздері мемлекеттің болашағы оның халқына байланысты екенін көрсетеді.

Салыстыру түрінде берілген «One rotten apple spoils the whole barrel» мақалында «one rotten apple» (бір шіріген алма) билеушіні, ал «whole barrel» (бүкіл бөшке) мемлекетті білдіреді. Ағылшын мақалында қазақ мақал-мәтелдері секілді себеп-салдарлық байланыс бар, бірақ қазақ тілінде ол нақты адамға бағытталған болса, ағылшын тілінде жалпылама метафора қолданылады.

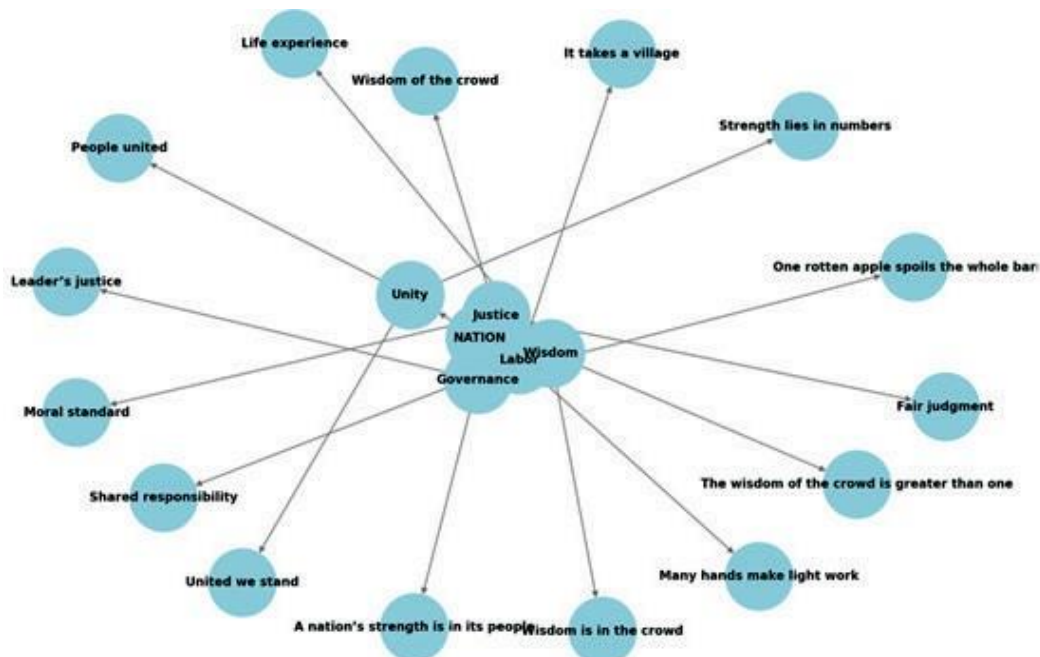
Қазақ және ағылшын мақал-мәтелдерінде билеушінің мінезі мен әрекеттері халықтың жағдайына тікелей әсер ететіні көрсетіледі. Екі мәдениет те басшының әділ болуы мемлекет тұрақтылығының кепілі екенін ерекше атап өтеді. Мемлекет тек басшының ғана емес, бүкіл халықтың бірлескен әрекетінің нәтижесі ретінде қарастырылады. Қазақ тіліндегі мақалдарда билеушінің жеке қасиеттері (залым, ғалым) мен оның халыққа әсері нақты түрде көрсетіледі (Патша залым болса, жұрт тозады). Ағылшын тілінде бұл түсінік жанама түрде беріледі (One rotten apple spoils the whole barrel).

Сонымен, қазақ және ағылшын мақал-мәтелдердегі «халық» ұғымының сипатын төмендегі ассоциациялық сызба арқылы көрсетуге болады:

1-сурет. Қазақ мақал-мәтелдеріндегі «халық» ұғымының ассоциациясы

2-сурет. Ағылшын мақал-мәтелдеріндегі «халық» ұғымының ассоциациясы

Нәтижелер. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдерде «халық» және «nation» ұғымдары халықтың қоғамдағы рөлі, бірлігі, әділеттілігі, еңбегі, даналығы мен билікке ықпалы тұрғысынан сипатталады. Бұл зерттеу барысында екі мәдениетте де халық мемлекеттің негізгі тірегі екені және оның бірлігі, әділдігі мен даналығы елдің тұрақтылығы мен дамуына шешуші ықпал ететіні анықталды.

Қазақ және ағылшын халықтарының мақал-мәтелдерінде **халықтың бірлігі мен ынтымағы** негізгі құндылық ретінде қарастырылады. Қазақ мақал-мәтелдерінде бірлік өмір сүрудің және тұрақтылықтың басты шарты ретінде көрсетіледі («*Бірлік бар жерде тірлік бар*»), ал ағылшын мақалдарында бірлік ұлттың күші мен жеңіске жетудің басты факторы ретінде беріледі («*United we stand, divided we fall*»). Мақал-мәтелдер халықтың **әділеттілік пен даналықтың иесі** екенін көрсетеді. Қазақ тіліндегі мақалдарда халықтың пікірі

ұжымдық даналықтың көзі ғана емес, сонымен бірге моральдық және этикалық өлшем ретінде де қарастырылады («Халық – қапысыз сыншы»). Ағылшын мақалдарында халықтың пікірі ұжымдық тәжірибеге негізделген даналық ретінде сипатталады («*The wisdom of the crowd is greater than the wisdom of one*»). Бұл қазақ мақалдарында халықтың әділдігі мен билікке ықпалына басымдық берілсе, ағылшын мәдениетінде халықтың ұжымдық шешім қабылдау қабілетіне ерекше мән берілетінін көрсетеді. **Ұжымдық еңбек пен қоғамдағы жауапкершілік** те екі мәдениетте маңызды орын алады. Қазақ мақал-мәтелдері еңбектің маңыздылығын табиғи заңдылықтармен байланыстырады («*Көп түкірсе – көл болады*»), ал ағылшын мақалдары еңбектің ұйымдасқан түрде болуының маңыздылығын көрсетеді («*Many hands make light work*»).

Қорытынды. Қазақ тіл біліміндегі мақал-мәтелдерге қатысты зерттеулер салыстырмалы, салғастырмалы және сипаттамалы бағыттарда жүргізіліп, олардың тақырыптық топтамалары, логикалық құрылымы, жасалу ерекшеліктері зерделенді. Бұл зерттеулердің негізгі бағыты – мақал-мәтелдердің лексика-семантикалық сипатын анықтап, олардың халық тәжірибесіндегі орнын белгілеу. Сонымен қатар қазіргі таңда мақал-мәтелдер когнитивті лингвистика, прагмалингвистика, ұлттық код және когнитивті модельдер тұрғысынан зерттеліп, олардың коммуникативтік қызметі мен мәдени құндылықтар жүйесіндегі орны айқындалуда. Әсіресе, билік пен халықтың қарым-қатынасы қазақ және ағылшын мақал-мәтелдерінде ерекше орын алады. Қазақ мақалдарында билеушінің әділдігі мен халықтың оған деген қарым-қатынасы нақты сипатталады («*Патша залым болса, жұрт тозады, патша галым болса, жұрт озады*»), ал ағылшын мақал-мәтелдерінде билік пен халықтың өзара байланысы метафоралық түрде беріледі («*One rotten apple spoils the whole barrel*»). Қазақ мәдениетінде халық пен билік арасындағы байланыс тікелей сипатталса, ағылшын мәдениетінде бұл ұғым кең мағынада, жүйелі құрылым арқылы көрсетіледі.

Зерттеу нәтижелері қазақ және ағылшын мақал-мәтелдеріндегі «халық» және «nation» ұғымдарының мәдени, әлеуметтік және тарихи ерекшеліктерін ашып көрсетеді. Екі мәдениет те халықтың қоғамдағы рөлін, оның мемлекеттің негізі екенін көрсетеді. Қазақ мәдениетінде халық ұжымдық күш, әділеттіліктің қайнар көзі, ал ағылшын мәдениетінде халық демократиялық қоғамның негізі, билік пен мемлекеттің маңызды факторы ретінде қарастырылады. Бұл зерттеу екі мәдениет құндылықтарын салғастырып, олардың тарихи ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

- 1.Шойманова М. Қазақ тіліндегі гендерлік қатынасқа байланысты мақал-мәтелдердің дүниетанымдық сипаты // Қазақстанның ғылыми әлемі, 2013. – Б. 7-11.
- 2.Сәрсенбаев Р. Қазақ мақал-мәтелдерінің лексика-семантикалық ерекшеліктері. Фил.ғыл. канд.дисс. – Алматы, 1961. – 224 б.
- 3.Қайдар Ә. Ғылымдағы ғұмыр. Т.4. – Алматы: Атамұра, 2000. – 320 б.
- 4.Исаева Ж. Дүниенің паремиялогиялық бейнесі. Фил. ғыл. канд. дисс. афтореф. – Алматы, 2007. – 25 б.
- 5.Динаева Б. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдердің танымдық-прагматикалық аспектісі. – Астана: Фолиант, 2013. – 160 б.
- 6.Қарсыбекова Ш. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдерді топтастырудың этнолингвистикалық принциптері. Фил. ғыл. канд. дисс. автореф. – Алматы, 2004. – 28 б.
- 7.Vida J. Pragmatic and Stylistic Aspects of Proverbs/Vida Jesenšek. Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies. – Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2015. – P. 133-161.
- 8.Nahberger, G. Ende gut, alles gut – Anmerkungen zu einer sprechakttheoretischen Analyse von Sprichwörtern. In D. Hartmann & J. Wirrer (eds.) // Wer A sagt, muss auch B sagen. Beiträge zur Phraseologie und Sprichwortforschung aus dem Westfälischen Arbeitskreis, 2002. – P 255-272.

9. Eikermann, M. Zur historischen Pragmatik des Sprichworts im Mittelalter. In D. Hartmann, & J. Wirth (eds.) // *Wer A sagt, muss auch B sagen. Beiträge zur Phraseologie und Sprichwortforschung aus dem Westfälischen Arbeitskreis*, 2002. – P. 95-105.
10. Burger, H. Funktionen von Phraseologismen in den Massenmedien. In H. Burger & R. Zett (eds.) // *Aktuelle Probleme der Phraseologie*. Bern: Peter Lang., 1997. – P. 11-28.
11. Чобанов О., Әшірханова Қ., Жұматаева З. Мақал-мәтелдердегі ұлттық мінездің көрінісі // *ЕАГИ Хабаршысы*, №2/2023. – Б. 207-220.
12. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 967 б.
13. Cambridge Dictionary [Electronic resource] URL: <https://dictionary.cambridge.org>.
14. Қалиев Д., Вентсель А. Ұлт құрылысы процесі: тарихи маңызы мен мысалдары // *Адам әлемі*. №2 (92), 2022. – Б. 102-115.

А. АМИРОВА, А. БЕЙСЕНБАЙ

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Х. ШЫРЫН

Эгейский университет, Измир, Турция

ВЫРАЖЕНИЕ ПОНЯТИЯ «НАРОД» В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ НА КАЗАХСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В статье анализируется выражение понятия «народ» в пословицах и поговорках на казахском и английском языках. Мировоззрение и духовные ценности двух народов рассматриваются в пословицах и поговорках. В ходе исследования определяется роль понятия «народ» как коллективного единства, справедливости, духовной силы и культурного наследия. Казахские пословицы прославляют коллективное сознание, общие ценности народа, английские пословицы основаны на взаимосвязи личности и общества. В ходе исследования были использованы подходы сопоставительного анализа, описательного метода, контекстного анализа, этнолингвистического анализа. В казахских и английских пословицах анализировались единство народа, отношение к власти, принципы справедливости и труда. В результате выявлены содержательные различия пословиц и поговорок, обусловленные историко-культурными особенностями двух народов.

Результаты исследования могут служить практической основой для межкультурных исследований, методики преподавания языка, этнолингвистики, социологии. Данное исследование направлено на выявление лингвокультурных особенностей понятия «народ» в паремииологическом фонде казахского и английского языков, раскрытие их структурных, семантических и прагматических характеристик.

Ключевые слова: паремииология, лингвокультурология, понятие «народ», сравнительный анализ, пословица и поговорка.

A. AMIROVA, A. BEISENBAI

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

H. SIRIN

Ege University, Izmir, Turkey

THE EXPRESSION OF THE CONCEPT OF «PEOPLE» IN PROVERBS AND SAYINGS IN KAZAKH, ENGLISH

Annotation. The article analyzes the expression of the concept of «people» in proverbs and sayings in Kazakh and English. The worldview and spiritual values of the two peoples are considered in comparison with how they are represented in proverbs and sayings. The research defines the role of the concept of «people» as a collective unity, justice, spiritual strength and

cultural heritage. Kazakh proverbs glorify the collective consciousness, the common values of the people, English proverbs are based on the relationship between personality and society. The research used the approaches of comparative analysis, descriptive method, contextual analysis, and ethnolinguistic analysis. Kazakh and English proverbs analyzed the unity of the people, the attitude to power, the principles of justice and labor. As a result, significant differences between proverbs and sayings are revealed, due to the historical and cultural characteristics of the two peoples.

The research results can serve as a practical basis for intercultural research, language teaching methods, ethnolinguistics, and sociology. This study is aimed at identifying the linguistic and cultural features of the concept of «people» in the paremiological fund of the Kazakh and English languages, revealing their structural, semantic and pragmatic characteristics.

Keywords: paremiology, linguoculturology, the concept of «people», comparative analysis, proverb and saying.

References

1. Şoimanova M. Qazaq tліндегі genderлік qatynasqa bailyNSTy maqal-mätelderdiñ dünietanymdyq sipaty // Qazaqstannyñ ғылыми әлемі, 2013. – B. 7-11.
2. Särsenbaev R. Qazaq maqal-mätelderiniñ leksika-semantikalyq erekselikteri. fil.ğyl. kand.diss. – Almaty, 1961. – 224 b.
3. Qaidar Ä. Cylymdağy ğümyr. T.4. – Almaty: Atamūra, 2000. – 320 b.
4. İsaeva J. Dünienniñ paremiologialyq beinesi. fil.ğyl.kand.diss.aftoref. – Almaty, 2007. – 25 b.
5. Dinaeva B. Qazaq tліндегі maqal-mätelderdiñ tanymdyq-pragmatikalyq aspektisi. – Astana: Foliant, 2013. – 160 b.
6. Qarsybekova Ş. Qazaq tліндегі maqal-mätelderdi toptastyrudyñ etnolingvistikalyq prinsipteri. fil. ғыl. kand. diss. avtoref. – Almaty, 2004. – 28 b.
7. Vida, J. Pragmatic and Stylistic Aspects of Proverbs/Vida Jesenšek. Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies. – Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2015. – P. 133-161.
8. Nahberger, G. Ende gut, alles gut – Anmerkungen zu einer sprechakttheoretischen Analyse von Sprichwörtern. In D. Hartmann & J. Wirrer (eds.) // Wer A sagt, muss auch B sagen. Beiträge zur Phraseologie und Sprichwortforschung aus dem Westfälischen Arbeitskreis, 2002. – P 255-272.
9. Eikermann, M. Zur historischen Pragmatik des Sprichworts im Mittelalter. In D. Hartmann, & J. Wirrer (eds.) // Wer A sagt, muss auch B sagen. Beiträge zur Phraseologie und Sprichwortforschung aus dem Westfälischen Arbeitskreis, 2002. – P 95-105.
10. Burger, H. Funktionen von Phraseologismen in den Massenmedien. In H. Burger & R. Zett (eds.) // Aktuelle Probleme der Phraseologie. Bern: Peter Lang., 1997. – P. 11-28.
11. Chobanoğlu Ö., Aşırhanova Q., Jūmataeva Z. Maqal-mätelderdegi ülttyq minezdiñ körinisi // EAGİ Habarşysy, №2/2023. – B. 207-220.
12. Qazaq tліniñ tüsindirme sözdıǵı. – Almaty: Daik-Pres, 2008. – 967 b.
13. Cambridge Dictionaty [Electronic resource] URL: <https://dictionary.cambridge.org>.
14. Qaliev D., Ventsel A. Ült qūrylysy prosesı: tarihi mañyzy men mysaldary // Adam әlemi. №2 (92), 2022. – B. 102-115.

Авторлар туралы мәлімет:

Амирова Айжан Бейсембайқызы – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, Астана, Қазақстан.

Амирова Айжан Бейсембаевна – докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Amirova Aizhan Beisembaevna – doctoral student of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Бейсенбай Ардақ Бақытұлы – филология ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің доценті, Астана, Қазақстан.

Бейсенбай Ардақ Бақытулы – кандидат филологических наук, доцент Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Beisenbai Ardak Bakytuly – Candidate of philological Sciences, Associate Professor of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Хатидже Шырын – философия докторы (PhD), Еге университетінің профессоры, Измир, Түркия.

Хатидже Шырын – доктор философии (PhD), профессор Эгейского университета, Измир, Турция. PhD

Hatige Sirin – PhD, professor, Ege University, Izmir, Turkey.